

SHARQ ALLOMALARI ASARLARIDA KASB-HUNAR VA KASB TANLASH MUAMMOSI

Abdurahimova Shalola Vohidjon qizi

Farg'ona shahar kasb-hunar maktabi maxsus fan o'qituvchisi

Nosirova Dilafrouz Akbarovna

Farg'ona shahar kasb-hunar maktabi maxsus fan o'qituvchisi

Olimov Usmonali

Farg'ona shahar kasb-hunar maktabi maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya: Sharq mutafakkirlari ta'limotida o'g'il va kizlarga ta'lim va tarbiya berish, ularga kasb-hunar o'rgatish g'oyasi muhim o'rin egallaydi. Ushbu maqolada o'quvchilarga kasb tanlash, kasbning mohiyatini tushunish, o'z kasbining mazmunini anglash kabi masalalar ko'rib chiqiladi. Kasb egallashda tarbiyaning o'rni, ustozlarga o'uvchilarga kasb tanlashda e'tibor qaratish lozim bo'lgan omillar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Kasb-hunar, «Donishnoma», «Risolai ishq», «Uy xo'jaligi», «Tib qonunlari», kasbga yo'naltirish, Ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Jaloliddin Rumiy, Abu Rayxon Beruniy, Mir Alisher Navoiy, Xorazmiy, Abdulla Avloniy.

Kasb-hunar egalari qadimdan e'zozlanib kelingan. Sharq mutafakkirlari ta'limotida o'g'il va kizlarga ta'lim va tarbiya berish, ularga kasb-hunar o'rgatish g'oyasi muhim o'rin egallaydi. Qadimiy an'alarimizga binoan hunarmand va kasb, me'mor va naqqosh, dehqon va chorvador, to'quvchi va nonvoy, ustoz-shogird munosabatlarini amalga oshirib kelmoqdalar. Dono halqimiz «Ustozidan o'tmagan shogird - shogird emas», «Hunarli kishi aslo xor bo'lmas», «Ustoz otadek ulug'», «Ta'lim bergan ustozingdan ayrilma» singari maqollarni ijod etganlar va farzandalarining barkamol bo'lib ulg'ayishini orzu qilganlar. Buyuk qomusiy olim Abu Nasr Farobiy kasb-hunar to'g'risida ilk fikrlarini bildirib, qimmatli maslahatlar bergan, chunonchi, ta'lim – so'z va ko'nikmalar majmui, tarbiya esa amaliy malakalardan iborat ish - harakat ekanligini, muayyan kasb-hunarga berilgan, u bilan qiziqqan kishilar shu kasb- hunarning chinakam shaydosi bo'lishini aytgan. Bu mulohazalardan anglashilib turibdiki, kasb-hunar insoniyat uchun azaldan juda zarur hayotiy vosita bo'lib kelgan. Forobiy ta'lim-tarbiya ishlarini ikki yo'l bilan amalga oshirishni nazarda tutadi. "Amaliy fazilatlar va amaliy san'at kasb-hunarlar va ularni bajarishga odatlantirish masalasi"ga kelganda, bu odam ikki yo'l bilan hosil qilinadi;

bulardan birinchisi – qanoatbaxsh so'zlar, chorlovchi, ilhomlantiruvchi so'zlar yordamida odatda hosil qilinadi, malakalar vujudga keltiriladi, odamdagi g'ayrat, intilish harakatga aylantiriladi.

Ikkinchi yo'l yoki usul – majbur etish yo'li. Bu usul gapga ko'nmovchi qaysar shaharliklar va boshqa sahroiylar xalqlarga nisbatan qo'llaniladi. Chunki ular o'z istaklarigacha so'z bilan g'ayratga kiradiganlardan emaslar. Ulardan birortasi nazariy bilimlarni o'rgatishga kirishsa, uning fazilati yaxshi bo'ladi. Kasb-hunarlarini va juz'iy san'atlarni egallashga intilish bo'lmasa bunday odamlarni majbur etmaslik kerak.

Chunki shahar xalqlariga tarbiya berishdan maqsad – ularni fazilat egasi qilish va san’at ahllariga aylantirishdir.

Tabiblik kasbining miyasi inson tani va uning a’zosidir. Uning maqsadi shu a’zolar uchun kerakli bo’lgan sog’lomlikni hosil qilish va ularni kasal bo’lishdan saqlashdir. Tabiblik uchun zarur bo’lgan faoliyat agar u kasal bo’lsa, sog’lig’ini tiklashdir. Bu ishni asbob va vositalarsiz amalga oshirish mumkin emas. Tabiblar kasalliklarning har biri uchun dori-darmon topadilar.

Tabiblik hunari yetti turli bilimni o’z ichiga oladi.

- 1) inson a’zolarini ayrim-ayrim jihatlarini o’rganish;
- 2) salomatlik holati, ularning ta’sirlanishini o’rganish ;
- 3) turli kasalliklarning sabablari va ular bilan bog’liq bo’lgan tasodifiy hodisalarni o’rganish;
- 4) salomatlik va kasallikning belgilari, sabablari, dalillari, butun badanda, ayrim a’zolarida ko’rinadigan kasallik alomatlarini o’rganish va bilish;
- 5) sodda va murakkab dorilarni bilish, tabiblik hunarida ishlatiladigan asboblarni o’rganish va ularni ishlata olish;
- 6) sog’lom badanda salomatlikni saqlash uchun zarur bo’lgan qonun-qoida harakatlarni o’rganishni bilish;
- 7) badanda sog’lik-salomatlikni tiklash uchun zarur bo’lgan qonun-qoida va harakatlarni bilish.

Forobiyning fikricha, insonning kasb-hunar va san’atdagi fazilatiga kelsak, bu fazilat tug’ma emasdir, aks holda uning fikru-fazilatida mutlaqo kuch va ulug’lik bo’lmas edi. Agar kasb-hunar fazilati tug’ma bo’lganda podshohlar ham o’zlari ishlab va harakat qilib emas, balki podshohlik ularga faqat tabiiy ravishda muyassar bo’lgan, tabiat talab qilgan tabiiy majburiy bo’lib qolar edi. Nazariy va buyuk fikriy fazilat ulug’ tug’ma fazilat va ulug’ (kasb-hunar) fazilati odat – malaka bo’lib qolgan odamda bu fazilatlar irodani hosil qilishning va odatga aylantirishning sababi bo’ladi, bunday odamlar cheksiz, juda kuchli tabiat va irodaga egadirlar. Agar insonda mana shunday go’zal xususiyatlar yoki fazilatlar birlashsa, uyg’unlashsa, shundan so’ng u o’zidagidek go’zal fazilat va irodani xalqlar va shahar ahillarida hosil qilish yo’llarini o’rganishi kerak.

Buyuk qomusiy olim sifatida barcha hodisalarning mohiyatini ilmiy jihatdan ochib berishga harakat qilgan sharq mutafakkirlaridan biri - Abu Ali Ibn Sinodir. Uning pedagogik-psixologik qarashlari ilmiy asosda qurilgan bo’lib, bolaning fe’l-atvori va tasavvurlarini shakllantirishda umuminsoniy g’oyalar qo’llanishini yaratgan hamda murabbiy, ota-onalarga uni qattiq tanjazosidan ko’ra, shaxsiy ibrat orqali voyaga yetkazish ma’qulligini ko’rsatgan. Mutafakkirning «Donishnoma», «Risolai ishq», «Uy xo’jaligi», «Tib qonunlari» asarlari mamlakatimiz xalklari odob- axloq psixologiyasi va tabobat olamida alohida o’rin tutadi.

Mutafakkirning mehnatsevarlik tarbiyasi borasidagi fikrlari ham diqqatga sazovordir. Jumladan, u har bir bolani biror hunarga o’rgatmoq shart, deydi. Yosh yigit biror hunarni o’rgansa, uni hayotga tatbiq eta olsa va mustaqil hunar tufayli oilani ta’minlaydigan bo’lsagina, otasi uni uylantirib qo’ymog’i lozim, deb hisoblaydi. O’spirin hunar egallashi bilan unda nafaqat ahloqiy hislar, balki xarakterning irodaviy

xislatlari ham tarkib topa boshlaydi. Hunar egallash orqali o'spirinlarda sabr-bardoshlik, chidamlilik, mehnatsevarlik, ishbilarmonlik, tadbirkorlik, zukkolik kabi insoniy sifatlar shakllanadi.

Ibn Sino har bir insonning mijozidan kelib chiqqan holda unga alohida e'tibor berish kerakligini ta'kidlashi tufayli juda katta amaliy ish qilganligiga guvoh bo'lish mumkin. Uning fikricha, har bir inson faqat unga tegishli bo'lgan xususiyatlarigagina egadir, unga o'xshagan insonlar kamdan-kam bo'ladi. Abu Ali ibn Sinoning mehnatsevarlik tarbiyasi borasidagi fikrlari ham diqqatga sazovordir. Jumladan, u har bir bolani biror hunarga o'rgatmoq shart, deydi. Yosh yigit biror hunarni o'rgansa, uni hayotga tatbiq eta olsa va mustaqil hunar tufayli oilani ta'minlaydigan bo'lsagina otasi uni uylantirib qo'ymog'i lozim, deb hisoblaydi. O'spirin hunar egallashi bilan unda nafaqat axloqiy hislar, balki xarakterning irodaviy xislatlari ham tarkib topa boshlaydi. Hunar egallash orqali o'spirinlardan sabr-bardoshlik, chidamlilik, mehnatsevarlik, ishbilarmonlik, tadbirkorlik, zukkolik kabi insoniy sifatlar shakllanadi. Ibn Sino har bir insonning mijozidan kelib chiqqan holda unga alohida e'tibor berish kerakligini ta'kidlashi tufayli juda katta amaliy ish qilganligiga guvoh bo'lish mumkin. Uning fikricha, har bir inson faqat unga tegishli bo'lgan xususiyatlarigagina egadir, unga o'xshash insonlar kamdan-kam bo'ladi.

XI asrning buyuk mutafakkiri Yusuf Xos Hojib o'zining «Qutadg'u bilig» asarida inson va uning hayotiga oid qarashlarini tahlil qilgan. U odamning Oloh tomonidan yaratilganligini hamda odamning dunyoga kelishi va uning kelajakda qanday odam bo'lib voyaga yetishi ajdodi va kelib chiqishiga, hayotda shug'ullanayotgan faoliyatiga, atrofga nisbatan munosabatlariga bog'liqligini aytib: «Kimning nasli otadan boshlab toza bo'lsa, undan elga yaxshilik, ko'p manfaatlar keladi» deb hisoblaydi.

XII - XVI asrlarda yashab ijod Jaloliddin Rumiy, Abu Rayxon Beruniy, Mir Alisher Navoiy, Xorazmiy va boshqalarning asarlarida, qo'llanmalarida, falsafiy-psixologik mulohazalarida turli kasblarga etgin mutafakkir allomalar oid turga teng bo'lgan fikrlar talaygina.

O'zining ta'lim-tarbiya, ahloq nafosatga doir fikr mulohazalari bilan XIX asrda shuhrat qozongan Ahmad Donish o'qituvchilik kasbi haqida bir qancha fikr mulohazalarni bildiradi.

Ahmad Donish kasb tanlash, kasb yo'naltirish kasb egalari xususidagi fikrlarini ko'zdan kechirar ekanmiz, uning o'qituvchilik kasbi xususidagi qarashlarida ahloq masalasiga katta e'tibor berganligini ko'ramiz. U o'qituvchini talabalarga kuchli ta'sir etuvchi deb biladi. Uning ta'kidlashicha, o'qituvchilik kasbini tanlaganlarning nopoklik niyatida bo'lishi g'oyatda zararlidir, chunki ular o'zlaridagi axloqiy buzuqlikni yosh avlod o'rtasida tarqatadilar. Demak, Ahmad Donish o'qituvchining axloqiy qiyofasiga katta e'tibor beradi. U o'qituvchidan yosh avlod manfaatini birinchi o'ringa qo'yishni talab qiladi. O'qituvchi o'quvchi va talabalarga ko'p bilim berish o'z bilimini oshirish va chuqurlashtirish uchun o'z ustilarida ko'p ishlashlari lozimligini aytadi. Bundan ko'rinadiki, Ahmad Donish o'qituvchi kasbiga nisbatan jiddiy talab qo'yadi. U go'zal axloqlilik va chuqur bilimdonlikni o'qituvchining go'zal sifati deb biladi.

XX asrning yetuk ma'rifatparvari Abdulla Avloniyning 1913 yilda yozilgan "Turkiy Guliston yohud axloq" asarida bola tarbiyasi, uning ijtimoiy ahamiyati falsafiy-pedagogik jihatdan tushuntirib berilgan. Olim ta'lim va tarbiya jarayonida oila va jamoatchilikning o'rni ularning o'zaro hamkorligini ulug'laydi. Uning talqiniga qaraganda, barkamol shaxsning ko'p qirrali bilimlarga ega bo'lishi, yaxshi bir kasb-korning sirlarini egallashi ko'p jihatdan ijtimoiy muhit bilan oilaviy sharoitning uyg'unligiga bog'liqligini ta'kidlaydi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, sharq allomalari asarlaridagi kasb tanlash, kasbga yo'naltirish borasidagi fikrlarni o'rganish, ularni amaliy hayotga tadbqiq etish, o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli kasb tanlashga yordam beradi. Bu esa bolalarni yoshligidanoq kasb-hunarga o'rgatish jamiyatning asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Shuningdek, ularda kasbga xos tushuncha, tasavvur va bilimlarini boyishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. R.A.Mavlonova Umumiy pedagogika - T.: «Fan va texnologiya» 2018. 528b
2. Yakubova Sh. Pedagogika tarixi // O'quv qo'llanma / – Toshkent: Bookmany print. – 2022. B. 172. UDK.37.159.9
3. Yakubova Sh. The influence of the principle of nekbinism on the development of students (on the example of the spiritual heritage of eastern thinkers) // In volume 20, of Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching (EJLAT) –Belgium.
4. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 20 октябрдаги "Аҳоли бандлиги тўғрисида"ги ЎРҚ- 642-сон Қонуни.
4. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрдаги "Таълим тўғрисида"ги ЎРҚ-637-сон Қонуни.
5. Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 28 октябрдаги "Меҳнат кодексини тасдиқлаш тўғрисида"ги ЎРҚ-798-сон Қонуни.
6. S. Hasanov "O'rta Osiyo mutafakkirlari mehnat tarbiyasi haqida". T.